

Diktaren inför den nya psalmen¹

Ett föredrag över det här givna ämnet kan naturligtvis ta sig lika många skiftande uttryck som det finns diktare i vår Herres hage. Formuleringen av det har givit mig den frihet, som är min enda möjliga utgångspunkt: bland allt som talats, skrivits, tyckts och tänkts i och om och för och emot, vill detta vara "också en syn på saken" utifrån mina förutsättningar och min situation.

Tidigare, då frågan om den nya psalmen tog ett ryck framåt, skulle denna situationsbild närmast ha påmint om vad man brukar få se av publikens huvudgymnastiska rörelser vid en bordtennismatch. Man satt på konferenser och hade mycket att lära och jämt göra med att hålla reda på bollen, som studsade ganska hetsigt fram och tillbaka i diskussionen: Man måste — man får inte — måste — får inte. Bunden form kontra fri dikt, konventionell psalm — modern lyrik, dogmats grund — diktarens inspiration. Och medan man så försökte följa bollen, blev det klart: den enes *måste* är naturligtvis lika galet som den andres *får inte*. Om Gud (Lummelunda droppstensgrottors Gud) här vill något nytt, så ligger avgörandet på ett högre plan än ping-pong-bollens. Och platsen för det nya skeendet är en annan än diskussionssalen.

Trakten heter Jabboks vad. Där är markerna vi går över. Där möter man

folk av alla slag: heliga, fromma, hädare, moderna, konventionella, nyenkla och konkreta inom alla slags konstutövningar. Ja, också kyrkomusiker och tonsättare ur alla de fack: jazz och pop, gregorianskt och tolvtons. Alla kanske inte vet att platsens namn är Jabboks vad. Men det är den trakt, där det händer saker. Det är ett gränsland in mot det oerhörda och land för ett möte. Inte ett idylliskt möte. Det tar sig formen av en brottning. Ett allemans land. Och "alla ska skriva psalmer" säger en av skrifterna.

Vilken är nu diktarens situation inför den nya psalmen? Det räcker inte med att säga att den är som brottningen vid Jabboks vad. Inte heller är det nog att peka på tidsandan och strukturförändringar i samhället. Det finns förutom dessa ofrånkomliga faktorer också en annan, mindre märkvärdig men ändå tillräckligt viktig att ta hänsyn till. Diktarens situation inför den nya psalmen påverkas också av hans inställning till den gamla psalmen (här i begränsad mening innefattande den gamla psalmboken.)

Har mitt första möte med psalmboken sedan tidiga år varit avgörande för en andlig växt eller utveckling, har jag, innan jag kunde läsa, sett och hört den betyda bröd och dryck för någon jag hyst den största kärlek och vördnad för,

¹ Föredrag vid koralveckan i Visby, aug. 1967.

då händer det, att jag blivit kärleksblind eller ordblind. Det måste ta längre tid att övertyga mig om att den och den psalmen är omöjlig och måste bort. Är det dessutom så olyckligt, att jag först råkar i försvarsställning inför angrepp som enbart förlöjligar och utdömer, då tar det ändå längre tid. Likaså om man nu en gång hör till den enkla sort, som alltid ska hålla på den som ligger i botten vid ett slagsmål, oavsett varför han ligger där. För en del är situationen ungefär sådan.

För andra – ofta (men inte alls bara) för de yngre – gäller det att riva ”för att få luft och ljus”. De stormar in med hela sitt stora, ljusa, bråkiga allvar. De rullar ut vita papperssjok och fyller dem med färger och figurer och ”nonfigurer”. Man släpar frejdigt och frimodigt in sina skramlande instrument. Det skrivs nyenkelt och konkret och svengelska och ”lägsniff”. Och vem vågar säga att den ene har fel och den andre rätt?

Sådan är situationen som diktaren står i. Vad liknar det mer än en brottnings? Och platsen är Jabboks vad. Och brottningen är med Gud. Eller mot Gud. Eller för Gud. *Men Gud är där*. Och mötet sker där i brottningen. Och alla de förvirrande olika uttrycken för detta möte är lika äkta, lika allvarliga, lika meningsfulla, med samma hemortsrätt i kyrkan, vare sig de tar formen av tillbedjan och lovsång, av tvivel, hädelse och s. k. svart psalm, av undran, frågor, längtan och ångslan.

Men psalm är de väl för den skull inte? Jag menar, att det är *ur* detta psalm ska stiga. Hur ska den psalm ta form,

som vår tid har ett pockande behov av? Och vilken är diktarens uppgift?

För några av oss gäller det att med stor ansträngning koppla oss fria från mycket, som vi betraktat som självklart. Att ifrågasätta det självklara. Att se och försöka begripa och gå in i en annan tillvaro. Att förstå att dikt inte blir psalm bara för att den är vacker eller gudlig. Att psalmen, den nya, inte längre får vara bara sång för invigda. Men att den kanske behöver vara sång *av* invigda för att ge röst åt tiden. Invigda, inte bara i det som hör det heliga till, utan också i all mänsklig tillvaros villkor.

Det betyder att andra diktare har en motsvarande rörelse att göra från sitt håll: ett närmande, en ansträngning och vilja till att lära och förstå den rikedom av symboler och värdebestämningar i både bild och språk, som under årtusenden har prövats och hållit. Ett arv som vår tid håller på att förlora. Psalmdik-taren får vara och ska vara rösten av en som ropar. Också i omvänd riktning för de många som inte själva kan ge uttryck för sitt rop.

All dikt (liksom all konst) är väl en sådan ropande röst. Men jag tycker mig ha funnit en differens mellan lyriken, som bara är (ibland sig själv nog) och psalmen, som har en syftning. Det innebär också två sätt att arbeta på. Båda har som grundelement poesin och inspirationen. Men medan lyriken följer egna inneboende lagar, har psalmen så många yttre faktorer och redan prövade regler att ta hänsyn till. Det är väl just på det planet, som ping-pong-bollen studsar het-sigast och motsättningarna bryts hårdast. Där är konflikten mellan diktarens trohet

mot sin inspiration å ena sidan och hänsynstagandet till en psalms funktion å den andra. Upplever jag det senare som ett tvång, så må jag låta min tänkta psalm få vara ifred som dikt. Men håller min dikt för den frivilliga påfrestningen, som det innebär att gå in under regler för att kunna tjäna ett syftemål, så är den kanske i grunden redan en psalm.

Två – ibland varandra motsatta – meningar om diktarens uppgift kommer också fram i arbetet med den nya psalmen. Det hör naturligtvis ihop med att det finns båda typerna av diktare. Uppfattar jag i första hand mig själv som skapare och formgivare så står mitt verk som det står där, och jag vet som skaparen, att det är gott. Försök inte att få mig att ändra på en ton eller en färg eller ett ords valör för att det ska passa in i något annat sammanhang.

Men är jag ett medium så är också mitt verk formbart allt efter sitt budskaps art och sin syftning. Frågan kan komma att stå mellan att i det ena fallet *skapa fritt* och i det andra *frilägga skapat*.

Att skapa fritt: att sitta som ett barn vid vägen och forma med sina händer en fågel av lera och ha sin glädje i att göra det, att se att den är vacker eller riktig och att den berättar om min kärlek och längtan. Går då en Mästare förbi och rör vid den, kanske den lyfter och flyger som en psalm. Och min glädje blir ändå större. Men det var inte i första hand därför jag skapade min lerafågel. Det var för lusten att själv forma.

Att frilägga skapat: att gå över marker och veta att här döljer sig skatter, som många inte vet om. Att med arkeologens

iver och tålmod ta itu med ett mödosamt och ibland trist och obekvämt arbete för att lyfta skatten i dagen. Att sitta där med sin pensel och frilägga och söka. Att plocka skärva till skärva och se skaparens verk stiga fram och själv fyllas av samma förundran och glädje och vördnad, som man ville väcka hos andra. Men ändå veta otillräckligheten inför helheten, bristen inför fullkomligheten. Plocka skärvan och ropa: se här! Det är bara en skärva men ta den, se på den, försök att ana och förstå!

Reglerna, som psalmdiktaren ställs inför, ligger för en del som stenbumlingar på en väg, som många har lust att pröva. Många har nog tröttnat. En del försöker att visslande sparka dem framför sig. Och jag tycker det vore fint, om de höll ut. Somliga stenar går i alla fall att flytta på.

Andra har upptäckt att de är till för att bygga med. De hör med till ett viktigt kapitel, som handlar om psalmen som bruksföremål, att den till skillnad från annan lyrik ska användas för ett visst bestämt syfte: i första hand och vidare bemärkelse för gudstjänstbruk. Att den ska träda i tjänst för något högre än sig själv. Att den ska tjäna som förbindelse, som valv eller bro. Och vem begriper inte då att det är viktigt hur man bygger fästena och att stenarna inte ska förkastas av byggningsmännen.

En av bumlingarna – en rätt förarglig – är tonsättarens krav på en fast metrisk form och en rytm att arbeta med. (Det där med rimmad vers eller inte har vi väl passerat?) Hit hör också att diktaren ibland kan ställas inför en given koral, som skulle berika vårt eget förråd och

som behöver en översättning eller en nydiktning. Men modellen i det nya psalmarbetet är, att varje text ska ha sin egen koral. Och visst är det något alldeles särskilt tjusigt att vinka iväg något av sitt eget, som flyger ut i stora världen i något extra skraddarsytt. En viss bävan hinner man ändå uppleva, innan man hunnit så långt. Man har inte mycket att säga till om, sedan man släppt texten ifrån sig. Den är på något vis inte min längre. Och man vet ju inte vad den kan råka ut för. I allmänhet reglerar väl det där sig själv. Texterna är anonyma, när de skickas ut till tonsättarna — skraddarna. (Och ännu har ingen tolvtonsmästare nappat på min typ.)

Man kan önska att det öppna, synliga samarbetet mellan diktare och tonsättare skulle intensifieras. I den mån det redan sker och under det tidigare arbetet med kyrkovisorna har det visat sig vara både nyttigt, inspirerande och fruktbart. En god form för psalmskola. Här finns plats för en privat kanske ännu otillräckligt prövad fundering: Det borde vara möjligt, åtminstone teoretiskt, att detta samarbete kunde ske i motsatt riktning mot den vanligaste. Om en tonsättare avstår från det där med ”tekniskt” arbete, som vi hört en del om, om han eller hon ställer sig inför det levande Ordet, inför evangeliet, dramat och skeendet i kyrkoåret och så direkt inspireras till en musiktolkning, då borde jag, inför vad jag vet om detta verk i andra hand kunna inspireras till ”ordsättning”. Jag har en svag känsla av, att jag rör mig på gungande mark. Men det sagda kan betraktas som min serve.

Mer finns att önska fram öppet och synligt. Det psalmmateriel av märket fri

lyrik, som väl ingen ännu fått ta del av efterlyses av många. Kan det inte tänkas, och bör det inte tänkas, när det nu är fråga om att tänka nytt för en ny tid, att det materieleet gjordes tillgängligt genom en ny form av koral, som passar det. Någon form av recitation eller enklare gregorianskt uppbyggande eller modell ”anglican chants”. Det skulle i varje fall inte vara onaturligt för alla de kyrkbesökare, som vill höja sin röst och gör det och har rätt att göra det, fastän de inte kan ta en ton. (Återigen en känsla av gungande mark. Min serve.)

Så kommer vi till den verkliga bumlingen, som man gått runt runt och skuffat på från alla håll. Den heter *dogmat*. Det är lustigt och det illustrerar något vad jag har velat uppfatta som det som bryter ut psalmen ur lyriken. Det finaste recensenten kan säga om min dikt är att den bär kristen stämpel men är fullständigt frigjord från dogmatik. Det är ungefär det sämsta man kan säga om en psalm enligt sakkunskapen.

Jag har nog också varit med och skuffat mig trött och förtretad på det hindret. Men när jag satt mig vid väggkanten för att vila, har jag hunnit pröva och förstå: Om någon är intresserad av vad jag, den och den, tror och tycker, önskar och längtar, kan de gå in i en bokhandel och köpa en diktsamling med den och dens namn på frampärmen och ur den plocka fram lurfågarna. (Det här låter som amerikansk TV med reklam mitt i föreställningen.)

Men om jag ska uträtta något i kommunikationssystemet, bygga vägar och broar, då går jag in i en Mästares verkstad och ser mig om. Där finns verktyg

för den sortens arbete. De är utprovade och använda under årtusenden. En del är besvärliga och skaver i handen, men jag vänjer mig och lär mig hantera dem. Någon har ropat: "Psalmslöjd — nej tack!" Jag förstår det inte. Jag har hantverkare i min släkt, som sätter sin ära i att vara det och gör konst av det.

Dogmat inspirerar ingen diktare. Men poesin är där före dogmat som det landskap, där Jakob kämpade och brottades med Gud. Och som det landskap, där samme Jakob reste sitt Betel efter att ha drömt sin stege. Innan dogmat blev dogma och stegen blev stege, var och är mötesplatsen. Till och med änglarna använde sig av stegen, vandrade upp och vandrade ner för den. Trots vingar och allt. Varför skulle diktaren förakta dogmat?

En ny tids nya psalm på ett nytt språk. Evangeliet, budskapet, lovsången, behöver de översättas och tillrättaläggas för att nå fram och bli så angelägna som de är? Vi är nog överens om det. Naturligtvis, alla gånger tillrättaläggas. Men hur? Där delar sig meningarna.

Det finns barn, som när en vuxen försöker prata barnspråk med dem, tittar på en med stora ögon, som om de menade: vad larvar du dig för? Innan jag med en reformators iver sätter mig till verket för att tillgodose den nya tidens nya människas nya behov, behöver jag först gå ut och lyhört lära och ta reda på, vilket det behovet i realiteten är. Det händer att också den nya människans innersta behov är mycket gammalt, samtidigt som hennes möjligheter att tala om det blir mer och mer beskurna i den språkets utarmning, som vi står mitt

uppe i. När allting är pop hit och pop dit. När båtar och julgrisar "döps" på löpande band och internationellt förkortningslexikon tjocknar med varje ny upplaga. När varenda konstnär, författare, musiker eller bildskapare har "en ny grej på gång" och dikten talar svengelska, tror jag inte att det är någon hjälp och lösning i att göra den nya psalmen till en ny grej. Då möter mig som en befrielse den definitionen av språket: — *det enkelt huggna, tidlösa, som gäller och kan fattas genom sekler.*

Jag minns ett samtal mellan två smågrabbar, där den ene undrade över uttrycken Guds höghet och storhet. Är han stor som en elefant kanske, eller hög som ett fjäll? Och den andre efter kort begrundan svarade: Det förstår du väl, att det betyder att han är *storhögtidlig*.

Jag tycker att det liknar ett underkännande av fattningsgåvorna, som måste vara förolämpande, om jag i mitt arbete med språket plockar bort, eller till varje pris undviker de "storhögtidliga", kanske till synes gammaldags men enda täckande orden. Det betyder samtidigt, att jag kanske måste träna behärskning, att avdramatisera mitt eget språk för att lämna rum för budskapets inneboende spänning och styrka.

Det finns en hel skatt, som vi håller på att förlora: symbolspråket (som väl kunde ligga väl tillreds i vår tid, när bilden kommit att betyda mer och mer), och de bibliskt kärva och tidlösa orden. Det är nog inte genom att ersätta dem med s. k. pop, som vi möter den moderna människans behov, tror jag, men genom att lyfta in dem i hennes påtagliga verklighet, göra dem levande där. Inte som

”jugend” och ”camp” utan som bröd och dryck och andning. Räcka fram som ett bröd det enda, knappa, kanske länge sökta ordet, som kommer närmast det osägbara.

När boken 491 blev filmen 491 gick vi i Sigtuna och dunkade varandra hurtfriskt på axlarna och sa: nu gäller det att göra en psalm om 491. Vid närmare eftertanke begrep man ju att det var inte alls det, det gällde, att göra en psalm *om* 491. Det var psalm 491, som skulle skrivas. Så tror jag den nya psalmens kännetecken är. Inte om och inte för utan ner i och mitt ibland. Olov Hartman har sagt en gång: om en bok ska handla om ett skrik, ska den inte beskriva skriket, den ska vara skriket.

Det faller sig lite svårt då att skriva vackert om Golgata och bara rosengård kring Maria.

Och i en lokaltidning löd rubriken över en intervju med en på orten bosatt psalmdiktare: Springschasarna ska kunna vissla den, medan de väntar på grönt ljus vid övergångsställena.

Den spännvidden behöver finnas i den nya psalmen.

Det finns naturligtvis mycket att säga och tycka om de äldre psalmböcker, de alldeles för få, som kyrkan hunnit pas-

sera. Och det sägs och tycks och skrivs. För och emot som alltid. Bl. a. något om att de tunga, orubbliga, av konungen stadfästa, skulle ha varit signifikativa för svenskarnas behov av att resa monument. Det är väl inte något ont i det i och för sig. Låt dem stå där som jakobstenar. Och om vi nu ristar runor för vår tid, behöver vi väl för den skull inte sparka omkull de gamla stenarna. Kan-ske vara lite vaksamma bara så att det, som vi reser istället, inte blir en plastgrej. Moderna slogans som ”köp, slit och släng” brukar inte vara aktuella så länge.

Jag tror att psalm ska vara ett bruksföremål i den meningen att den hör tid och rum och inkarnationen till. Den ska vara en förbindelse, en bro med praktisk funktion. Men jag tror – vet inte – är osäker på – men tror ändå och anar, att det bortre fästet av min bro är annorlunda. Jag tror, att orden tystnar ju närmare Gud jag kommer. Att skådandet är där, kontemplationen, bruset av vingar, tonen. Men att mina ord tystnar i ett levande *vara*. I en sång utan ord. Jag önskar det nästan.

Men till dess är min bön att jag ska få vara skrivare och byggare.

Eva Norberg-Hagberg